

Lagom är bäst – vägen till Brattssystemet

Lennart Johansson: *Systemet lagom. Rusdrycker, intresseorganisationer och politisk kultur under förbudsdebattens tidevarv 1900-1922. Bibliotheca Historica Lundensis 86, Lund University Press 1995, 284 s.*

Lennart Johanssons avhandling "Systemet lagom" behandlar svensk nykterhetspolitik. Studien koncentreras på de debatter som fördes och de politiska åtgärder som vidtogs fram till den 27 augusti 1922, då förbudsomröstningen ägde rum.

Johanssons forskningsuppgift är att analysera rusdrycksförbudet som nykterhetspolitisk lösning samt att "se frågan i relation till den mer generella samhällsutvecklingen och inte minst till den i Sverige förhärskande politiska kulturen i vilken frågan diskuterades" (s. 11). Här gör författaren ett förtydligande och skriver "att det är just förbudsfrågan som är det centrala analysobjektet (...) inte nykterhetsfrågan i stort (...)" (s. 12). En central tanke är att svensk nykterhetspolitik måste ses i ljuset av andra samhällsföreteelser. Begreppet samhällelig kontext förekommer flitigt och används som ett redskap för att förklara varför de olika aktörerna på den nykterhetspolitiska scenen bestämde sig för ett mellanting i valet mellan totalförbud och alkoholbegränsningar, nämligen för det av Ivan Bratt konstruerade restriktions-systemet, även kallat Brattssystemet.

Undersökningen riktar främst in sig på hur olika intresseorganisationer på

central nivå agerade i frågan. Arbetsmarknadens intresseorganisationer granskas och deras verksamhet analyseras. Också de politiska partierna och nykterhetsrörelsen utgör viktiga komponenter.

Källmaterialet som undersökningen bygger på är omfattande. De politiska partiernas och intresseorganisationernas arkiv är centrala, likaså olika betänkanden och riksdagstryck med anknytning till förbudsfrågan. Men också tidskrifter och dagspress används.

Studien är gediget genomförd och Johansson går detaljerat igenom händelseutvecklingen fram till år 1922. Arbetsmarknadens parter, då främst inom bryggerinäringen, granskas ingående, och deras relation till Socialdemokratiska arbetarpartiet analyseras.

Detsamma gäller nykterhetsrörelsens verksamhet och dess möjligheter att påverka de olika politiska partierna. Den politiska kulturen och de motsättningar som fanns inom partierna får också stort utrymme.

Inom bryggerinäringen fanns ett till en början försiktigt motstånd mot ett totalförbud. Både företagare och arbetarrepresentanter såg naturligtvis en fara med att Sverige skulle torrläggas.

Motståndet blev mer uttalat ju närmare förbudsomröstningen kom. Här förhöll man sig dock något klivet eftersom facket samarbetade nära med det socialdemokratiska partiet, som under denna tid stod på två ben i förbudsfrågan. En stark falang inom SAP stödde tanken på ett totalförbud, medan andra var mera skeptiska till det, bl.a. av arbetsmarknadspolitiska skäl. Johansson konstaterar att det redan i början av 1900-talet fanns en stark rädsla för arbetslöshet. För att förklara denna dubbelhet inom bryggerinäringen använder sig Johansson av David B. Trumans begrepp "overlapping membership", vilket i korthet går ut på att bryggeriarbetarnas fackföreningar tvingades att ta hänsyn till socialdemokraternas tvekyldighet och förhålla sig aningen passivt i början av "förbudsfrågans tidevarv".

Situationen för de två partier som främst drev nykterhetsfrågan i riksdagen, SAP och liberalerna, var komplicerad. I andra kammaren kunde förbudsvännerna räkna med ett starkt stöd bland riksdagsmännen, däremot fanns det ett starkt motstånd bland första kammarens ledamöter.

Johansson låter läsaren följa ett nykterhetspolitiskt spel som till en början ser ut att resultera i att det önskade spritförbudet införs och att de svenska medborgarna blir utan alkohol. Det är framför allt tydligt under 1910-talet, då förbudsanhängarna både bland nykterhetsfolket och bland socialdemokratiska och liberala politiker är i majo-

ritet. Karl Staafs ministär tillsätter en kommitté år 1911 för att utreda möjligheterna för ett spritförbud. Ett par år tidigare har dock andra förslag presenterats, Andrésystemet och Stockholmssystemet. Det senare förespråkades av läkaren Ivan Bratt. Diskussionerna och det politiska spelet svänger fram och tillbaka och Johansson visar tydligt hur det går till när den politiska kulturen som är förhärskande i Sverige väljer en medelväg – lagomheten. Till slut genomförs restriktionssystemet i hela landet. Ingen älskar det, men alla läger kan delvis se sig som segrare.

Johanssons ambition är att klargöra händelseförvecklingar, politiska diskussioner och intressegrupperingar kring nykterhetsfrågan. Det är en bra idé, men ibland tappar man bort sig som läsare bland alla detaljer, inblandade personer, protokoll och formuleringar och man tvingas att gå tillbaka i handlingen för att återfinna den röda tråden. Johansson är alltså ute efter att sätta in förbudsfrågan i en samhällelig kontext, något som verkligen är behövligt, men på något sätt lyfter aldrig hans kontextanalys från presentationen av en rad självklarheter, som redan tidigare varit kända inom den historiska alkoholforskningen.

Ytterligare en invändning mot hans sätt att använda begreppet samhällelig kontext uppkommer då han närmar sig genusteoretiska spörsmål. Genus betraktas i avhandlingen som underställt såväl klass som flera andra analytiska

kategorier. Johansson går även till angrepp mot tidigare forskning som anlagt ett genusperspektiv på alkoholfrågan och liknar den vid ett slags konspiratoriskt förbund, som läser in könsbetydelser där det ju egentligen handlar om sådana storheter som klass, kapital, marknadskrafter och politik.

Här uppvisar studien en kluvenhet. Johansson redogör för de svenska kvinnornas ställningstaganden både i förbudsfrågan och i särskilningsdebatten i början av 1920-talet. Kvinnornas förhållningssätt var mångtydigt. De fanns i båda lägren. En mindre del var för ett särskiljande av rösterna och de övriga var starka motståndare till att röstsedlarna skulle könsmärkas. När det gäller själva förbudsfrågan anslöt sig flertalet kvinnor till anhängarna av ett förbud. En mindre del stod närmare dem som förespråkade det restriktionssystem som var på väg att införas. Detta är inte något som förvånar, men när Johansson diskuterar särskilningsdebatten och attityderna till könsmärka röstsedlar skriver han att "även om de kvinnliga riksdagsledamöterna betonade frågans jämställdhetspolitiska aspekter" (s. 243) så handlade frågan om något annat. För de *manliga* politiska aktörerna var inte särskilningsdebatten en fråga om jämställdhet, utan syftet med könsmärka röstsedlar var att förhindra att ett verkingslöst rusdrycksförbud gick igenom. I mina egna studier av restriktionssystemet, som i huvudsak be-

handlar tiden efter 1922, har jag kunnat konstatera att kvinnorna betraktades som ett politiskt medel i kampen om förbud eller restriktioner. De kvinnor som engagerade sig i dessa "könsmärkningsdebatter" gjorde det utifrån ett demokratiskt perspektiv. Därför är ett genusperspektiv på den svenska alkoholpolitiken nödvändigt. (Det personregister som Johansson upprättat över de alkoholpolitiska aktörerna visar med all tydlighet att alkoholfrågan var en fråga för den manliga delen av den svenska befolkningen. Av nästan 130 aktörer på den nykterhetspolitiska arenan finns endast 6 kvinnor representerade.)

Johanssons avhandling är väl disponerad, systematiskt uppbyggd och tillför ny kunskap om det komplicerade spelet kring alkoholen i början av 1900-talet. Det nya som den tillför, och det är viktigt, är hur olika intressegrupper, från arbetsgivare till fackliga representanter, spelade en avgörande roll för att Sverige småningom valde restriktionernas väg. Johansson argumenterar väl i denna fråga och klargör hur avgörande de ekonomiska faktorerna var för nykterhetspolitikens utseende och innehåll.

Inger Ehn Knoblock

Rus som ritual och gemenskap

Øystein Henriksen & Allan Sande: *Rus, fellesskap og regulering. Kommuneforlaget, Oslo 1995. 250 s.*

Helsingfors, natten till den 30 augusti 1996. Det är som om hela stan fått ett plötsligt anfall av kollektiv galenskap: centrum är ett enda myller av mer eller mindre påstrukna människor som böljar av och an. Musik, gatuteater, flaskors klirr och konstutställningar. Det är, återigen, "Konstens natt".

Hur skall vi förstå denna karnevalistiska yra, denna eruption av livsglädje i den vanligtvis så trista finländska gatubilden? Och varför har

evenemang av den här typen på kort tid blivit så populära, inte bara i Finland utan också i andra nordiska länder (t.ex. Vattenfestivalen i Stockholm, vars främsta problem är dess enorma framgång, och därmed svårhanterliga proportioner)? Att de fyller ett behov är uppenbart, men vilket?

En fruktbar infallsvinkel på den frågan hittar vi i Øystein Henriksens och Allan Sandes bok *Rus, fellesskap og regulering*. Deras utgångspunkt är

antropologisk: ruset är, och har alltid varit, en central ingrediens i de ritualer som ger livet mening. "Rusen blir en socialt skapt uorden som gjør oss i stand til å skape en ny form for felles orden." (s. 49) Det är genom de rituella arrangemangen vi finner vår plats i samhället, inte minst i samband med övergången från barndom till vuxenhet. Alla ritualer har därför också, som ØH & AS påpekar, en klart religiös dimension, också om de numera oftast är sekulariserade.

Ett problem i dagens samhälle är emellertid att så många av de kollektiva och meningsbärande ritualerna försvunnit. De flesta av de tidigare så viktiga "gångjärnen" i samfundets liv